

TROELTSCH ERNŐ.*

— Befejező közlemény. —

A Troeltschre jellemző rendszerező hajlam a történelembölcseletben is előtűnik, mégpedig ugyancsak a szintézis jel-szavával. Ez a szintézis nemcsak a különböző irányú német bölcészetekre, mint pl. Windelbandra és Diltheyre jellemző, hanem az európai gondolat annyira különböző típusaira is, aminő egyrészt az angol-francia pozitivizmus a maga szociológiájával (beleértve a marxismust is), másrészt pedig a német idealizmus. Ezen szintézisnek az a feladata, hogy „az eszmei tartalmat egy új társadalom-testben helyezze el és a társadalom-testet új és fiatal szellemmel lelkesítse, új szintetizációval, új adaptációval, a történelem nagy teremtséinek új átalakulásával“. E szintézis új irányt kell, hogy mutasson a jövőnek oly módon, hogy a történelemből „metafizikai etikai eredmény“ származzék. „A jelen szintézise, mint eredménye a napjainkig tartó haladásnak, ha jól szemügyre vesszük, nemcsak egységesítése és a végtetekig menő elmélyítése különleges életállapotunknak, hanem egyidejűleg megfelel az élet értelmének is; ami haladást jelent; olyan szintézis az, melynek célja a folytatódás; szintézis, melyben nemcsak a múlt és a jelen, hanem a jövő is számít, — ez utóbbi, mint egy a jelen állapoton nyugvó tény és következmény. E folytonos fejlődés telve van általános és emberi értékek utáni vágygal; irányítója nemcsak a történelmi szükség, hanem valódi belső szükség is, a kiválasztása és materiális kritikája annak, ami létezik és a hozzá vezető történelemnek, fejlődése a létezőnek azzá, amivé lennie kell azon felfogás értelmében, melyet a történész felőle alkot. Ezek nem okvetlenül a létező legerősebb tendenciák, de a lehető legértékesebbek, melyeket a történelem materiális filozófiája kiinduló pontul veszen“. Ezen mondathoz, mely Troeltsch összes alapvető gondolatát tartalmazza, tegyük még hozzá következő kijelentését: „Ezen nagy körvonalu beállításban, melyet csak egy irány megjelölésének kell tekintenünk, az emberiség eszméje is megkapja fontosságát.“

Ime, ez tartalma a történelemtől alkotott materiális filozófiájának, mely a történelem és metafizika, a tárgy és az alany közötti szintézisre vezet vissza, arra a szintézisre, ami a létező és leendő, a létező tények ismerete és új tények teremtése, vagyis a múlt és a jövő között van. Mindez egy egységes evolúció, folytonos fejlődés jelen állapotunkból az emberiség eszméje felé.

Troeltsch történelmi és erkölcs bölcseletének e békítő,

* Az első közlemény a Ker. Magvető 1924. évi folyamának 226 és következő lapjain jelent meg.

összeegyeztető jelleme legérdekesebben az értékek relativitásáról való kijelentésében nyilatkozik meg. Csakhogy nála az értékek relativitása nem jelent feltételes, esetleges, a véletlentől függő állapotot. E megjelölés a mindig mozgó és újat teremtő változás fogalmát jelzi, melyet épen ezért nem is lehet abszolút és univerzális módon meghatározni, minthogy benne egyesül a létező a létezendővel. Troeltsch ezen „relatív abszolút” logikusan végig nyomozza a világ legvégső, metafizikai alapjáig, — sőt egészen Isten birodalmáig. „Egyidejűleg érünk — ugymond — az élet mélységeihez és Istenhez, hol az igazság haladása és változása érthetővé válik, de csak akkor, ha él bennünk az igazság felé törekvő vágy, azon igazság felé, melyet egyedül Isten ismer s amelyet mi Istenben ismerünk meg.” Stb.

Már most bárhogyan is mérleljük az egymást követő eszméket, kénytelenek vagyunk rájönni a rendszerben levő ellentétre, arra, hogy benne nem kapcsolódó fogalmak vannak egymással viszonyba állítva. Az érték és igazság fogalmához tartoznak az abszolút és egyetemleges jelzők; ezekkel ellentétben a relativitás azt jelzi, ami bevégződő és elmuló. A történelem amennyiben annak a szférája, ami elmulik, nem pedig annak, ami megmarad, — nem tud abszolút értékeket létrehozni, — ugy, hogy Troeltsch könyvének végső tétele: „legyőzni a történelmet a történelem által” nem egyéb logikai ellenmondásnál. Az eszmék történetének szempontjából nézve Troeltsch jelentősége az, hogy megkísérelte összekapcsolni, összeolvasztani az örök értékeket s igazságokat megállapítani akaró német ideális bölcseletet a francia-angol pozitívizmusnak relativitásával és skepticizmusával, vagy még általánosabban mondva: a dogmatizmus s racionalizmus szellemét a historizmus szellemével.

Lelke mélyén Troeltsch is érezte filozofiai vállalkozásának lehetetlen voltát és épen ezért az értelemtől az akarathoz, az ismerttől az ismeretlenhez, a tudástól a hithez menekült. Troeltsch valódi impresszionista volt, ki összes benyomásait egységes képben akarta egyesíteni; s aztán úgy tett, mint az expresszionisták: az életben érvényesülő hatalmas akaratát a tudomány világában is érvényre akarta juttatni. Ezt a vallásos akarat alakjában vélte feltalálni, melyet hol világosan, hol félvilágításban az isteni kijelentésből vezetett le. Az ő hite metalogikus hit, egy tudományos „salto mortale”.

*

Troeltsch kísérletei végül is a relativhoz s a kiegyeztetésekhez vezettek. De e megállapítás nem csökkenti nagy jelentőségét. Sőt ellenkezőleg: mutatja, hogy nemcsak a német protestantizmusnak egyik legjellegzetesebb alakja, de a mai európai szellemnek is egyik legtipikusabb képviselője. Benne a XIX. század történelmi iránya a XX. század metafizikai

orientációjával ütközött össze. Épen azért „*A metafizika ujjáéledése*“ (1920) után mi is oszthatjuk P. Wust véleményét, hogy Troeltsch azok közé tartozott, kik egy új szintézis utjait egyengették, s aki „szimbolikus módon személyesíti meg két korszak találkozását“.

Feltehetjük ugyan a kérdést, hogy vajjon egyáltalában lehetséges-e az európai szellemnek még egy valóban teremtő szintézist létrehoznia? Avagy igaza van Spenglernek, hogy a nyugati gondolkozásnak szintézist termelő kora véget ért? Ebben az esetben Troeltsch nem kezdet, hanem vég, reprezentánsa a hanyatló európai szellemnek, mely önmagát ma már csak történetileg tudja megérténi.

De csakugyan így van? — Ki tudja bizonyosan?

*

Miután Troeltschnél még elvont filizofiai kérdéseknél is az akaraté volt a végső szó, érthető, hogy felfogása legszive-
sebben a praktikus életben kereste érvényesülését, épen ezért ő a háboru előtt is, alatt is, utána is minduntalan beleavatkozott a napi politikába. E ténykedését részletesen ismertetni nem e sorok feladata. Itt csak arra mutatunk rá, hogy milyen értelemben működött. Demokrata volt, ki elfogadta az 1918-ki forradalomban született német állam köztársasági alkotmányát, de megkísérelte benne összegyűjteni a német mult egész intellektuális hagyatékát. A külpolitikában hasonló volt. Érzésben német maradt, de csak annyira, mint Goethe. Az internacionális életben igyekezett a gazdasági és politikai viszonyokat erkölcsi szempontoknak alárendelve, a népek egymás iránti gyűlöletét fékezni és őket lehetőleg egyesíteni. Egyik legutolsó kiadványában 1922-ben a következőképpen fejezi ki magát: „Hadd tegyünk sordinot az önön magunk bálványozásának hangjára, ambiciónk határtalan érvényesülési vágyára, viselje ez a főnhatóság, vállalkozási szellem, vagy nemzeti érzélem jelmezét; az a fontos, hogy fejlesszük a lelkekben a mérsékletet, a figyelmesség szokását, a népek egymás közötti szolidaritását, az emberi megbecsülést és ébresszük fel a kötelesség érzetét az emberiség igazságfogalma felett álló igazság és igazságosság iránt“.

Richard H. Grützmacher.

Ford: Kauntzné Engel Ella.

KÖRI ÉS ISKOLAFELÜGYELŐ GONDNOKI ÉRTEKEZLETEK.

Dr. Ferenczy Géza főgondnok kezdeményezése alapján új életre keltek a köri és iskolafelügyelő gondnoki értekezletek egyházi életünkben. Egy év keretén belől a második is megtartott már. Kívánatosnak látszik ezen értekezletek történelmi alapjával és lényegével foglalkoznunk.

Egyháztörténelmünk tanulsága szerint a világi elem hatékonyabb tevékenysége akkor lépett mindég előtérbe, midőn egyházunkat nagyobb csapás érte, vagy végzetes jelentőségű veszély fenyegette. Maga a fő- és felügyelő gondnoki intézmény létesülése és első ismert megnyilatkozása is egy ilyen csapás idejére vezethető vissza. Közismert, hogy a 17-ik század vége és a 18-ik század eleje egyházi életünknek egyik szomorú — s talán a legszomorúbb — korszaka volt. Erőhatalommal, sűrű egymásutánban vétettek el tőlünk Kolozsváron: az Óvári főiskolánk, a piactéri s utána a szentpétertéri templomaink — s utóbb a piactéren elhelyezett második iskolánk is — s mindezek az államhatalom által inkább kedvelt más felekezetek birtokába adattak át. És ekkor — írja Ferencz József „Unitárius kis tükör“ című művében, — mikor „e csapások híre az országot bejárta, főuraink P. Horváth Boldizsár, vargyasi Dániel Ferenc, kénosi Sándor Gergely, dicsőszentmártoni Balogh Zsigmond, stb. Kolozsvárra siettek és itt titkos összejöveteleket tartva, — a kolozsvári vezetők bevonásával — tanácskozni kezdettek a teendőik felett. Ennek eredménye alapján 1718 ápril. 8-ról felhívást bocsátottak ki hiveinkhez, „mert a viszonyok parancsolólag hívták fel a világiakat is nemcsak sorakozni, hanem élére állani az egyház megmentése nagy munkájának.“

Hogy a világi elem ezen értékes és eredményes megmozdulása és tevékenysége miként eredményezte úgy a főgondnoki, mint a főiskoláink és egyházköreink területén a felügyelő gondnoki intézmény létesülését, annak ismertetése nem tartozik jelen tanulmány keretébe. Itt csak megemlítjük, hogy azok hosszas tényleges működés után az 1729-iki kissárosi, az 1749. évi dicsőszentmártoni, 1753. évi kénosi zsinatokon illesztettek be egyházszervezetünkbe s adattak ki részükre a főgondnok- és felügyelő gondnoki „instrukciók“, utasítások. (Részletesebb megismerés végett utalunk dr. Tóth György „Az Unitárius Egyház Rendszabályai“ c. művére.)